

ben is megmarad Bethlen fejedelme hűséges puritán familiárisának: derekasan oltalmazza magát a pápista színezetű spectaculumoktól és a feslett, rút komédiáktól – a mindezt örökkön megtestesítő Velencétől.

Az ékszer-város Velence szépségének Pandóra-szelencéjét a magyar régiségben csak Rimay János merete feszegetni finom rímek ötvösmunkájával, de Bethlen Miklósig kellett várunk, míg végre kipattanhatott buja pompájában.

KOVÁCS SÁNDOR IVÁN

IFJÚSÁGI REGÉNYEINK VALÓSÁGVISZONYA

A vizsgálódás egyetlen célja fél évtized (1972–1976) ifjúsági irodalmának regényinformációit szembesíteni a valósággal. Ezt aligha lehet megtenni anélkül, hogy adóssága ne maradjon a szándéknak. Ezért hadd álljon mentségül előljáróban, hogy a választott időszakban közel száz új magyar regény jelent meg a tíz-tizennégy évesek számára, és akkor is félszáznál több regényről illene-kellene szólni, ha a tanulmányíró lemond az ez időben megjelent történelmi regények műltszemléletének és a science fiction körébe tartozó néhány mű jövőképek megítéléséről.

Nem kevesebbről, mint a regény legfontosabb művészetontológiai elvének érvényesüléséről ejtünk szót, ha az egyes művek valóságviszonya kerül érdeklődésünk középpontjába, bár a kérdéseink ilyenkor tűnnek mindennapi egyszerűnek. Ilyesfélék: Mennyi az emberi, tárgyi hitelessége, életszerűsége ezeknek a regényeknek? Miféle életbeli mintákat, magatartásmodelleket közvetítenek? Teljes és pontos-e a társadalomképük, vagy éppen csak háttérkép a maga valóságzegénységében? – Végül is a legfontosabb az, hogy mit ér művészileg, társadalmilag ez a regénytermés. A válaszadás során egyet

biztosan nem tehetünk: a mérce nem kerülhet alacsonyabbra, mert most ifjúsági irodalomról van szó.

Elsősorban „a regénytől várjuk, hogy a jelent ábrázolja, ennek révén nekünk beszéljen, rólunk szóljon; ábrázolja, hogy élünk, cselekszünk, gondolkodunk, milyen a beszédmodorunk, milyen a tárgyi, emberi környezetünk”.¹ – Az 1972 és 1976 között megjelent ifjúsági regények többségének regényideje a jelen, pontosabban a hatvanas–hetvenes évek. Ez így önmagában azonban csak félig-meddig dicséretes. Sok regény adós maradt az említett esztendők modellszerű intenzív teljességének ábrázolásával, ezért nem is egészen róluk szólnak. A jelenhez való kötődés szándékáról azonban még így is beszélhetünk. – A már múltnak vagy még csak „félmúltnak” nevezhető évtizedek jobbára olyan művekben jelennek meg, ahol tetten érhető az író, amint önéletrajzi élményeket regényesít. Ezek alapján véve erősen informatív jellegű élmények a befogadó gyerek számára, aki általuk bejáratos lesz egy soha nem ismert valóságba. Az átadott élmények ugyanis mindig szorosan kötődnek egy társadalmi réteghez, miliőhöz. – Az 1920-as évek egyetlen regényben jelennek meg. (Kárász József: *Árva madár*) A harmincas évekről már több regény ad számot a gyerekek szemmagasságából. (Csernai Zoltán: *Csukák, harsák és rosszcsontok*; Grandpierre Lajos: *Jancsi visszavágyik*; Mészöly Miklós: *A fekete gólya*; Mezei András: *A svédcsavar*) Alig néhányan idézték meg a háborús esztendőket. (Bakó Ágnes: *Fekete szivárvány*, Csontos Gábor: *Galambsziget*, Fehér Ferenc: *A kőkecske titka*, Martonné Homok Erzsébet: *Gyuri bácsi*) Ha Varga Domokos nem írta volna meg a *Fiúkfalvát*, Megay László *A foglyot etetni kell* és *A nagyfülü krokodil* című regényeit, akkor a háború utáni esztendőket akár Hárs László hitbizományának is nevezhetnénk. Új könyvével (*Mi is voltunk gyerekek*) tetralógiává alakult a *Majd a gyerekekkel* kezdődő

¹ *Társadalmi valóságunk képe mai prózánkban*. Írták: Béládi Miklós, Czine Mihály stb. Jelenkor, 1977. 7–8. sz.

regényciklusa. Az ötvenes években csak Kiss Dénes történetei játszódnak (*Az utolsó indián nyár, Súlyomidő, Mondd a falaknak!*) és Magyar Katalin lányregénye, a *Hej, Krisztina!*.

A gyermekvilág társadalmi helyének megítélésében kétféle szemléletmód körvonalai tűnnek fel az irodalomban. Ez a kettősség nincs következmények nélkül. Az ifjúsági regény valóságábrázolásának kétféle útját egyengeti.

A gyermek és a gyermekvilág ábrázolása sohasem volt az ifjúsági irodalom privilégiuma. Talán elengedő, ha néhány véletlenszerűen kiválasztott példával hivatkozom Dosztojev-szkij kamaszára (*A kis hős*), Csehov negyedszáz novellájára (*Aludni szeretnék, Ványka, A szökevény* stb.), Robert Musil regényére (*Törless iskolaévei*); megemlíthetem Ajtmatov *Fehér hajóját*, Golding könyvét (*A legyek ura*), a mi Móricz Zsigmondunk *Árvácskáját* vagy Sánta Ferenc szép novelláit az *Isten szekerén* című kötetből. A kétféle szemléletmód nyomai az irodalom egészében jelen vannak: 1. A gyerekvilág elidegeníthetetlen része a társadalmi valóságnak, az egész és a rész dialektikus kapcsolatlehetőségei jellemzik a viszonyt. (Móricz *Árvácskájának* nem adhat menedéket valamiféle külön gyermekvilág. *A Fél utcai fiúk* a századvég polgári liberalizmusának soha meg nem valósult, de igen szép eszméit próbálgatják érvényesíteni a maguk nagy kalandjában; és anélkül, hogy tudnák, eljártsszák a kor egyletesdíjének paródiáját.) – 2. A szemlélet másik variánsa: A gyerekvilág valami önmagából megértendő, csupán életkori sajátosságoktól meghatározott saját törvényű világ. Társadalom a társadalomban. Szigetféle, ahonnan és ahova ki- és bejárásuk van a másik világhoz tartozóknak, de csak azért, hogy statisztáljanak. Ez a fajta gyermekvilág a nem ifjúsági irodalomban gyakorta szerepel jelképiséggel, „örök emberi” jelentések kifejezőjeként vagy úgy, mint az ún. őszinteséglmény lehetőségzférája. Az utóbbiról van szó a legújabb magyar próza fiatal nemzedékének írásaiban. Asperján, Csaplár, Császár, Csörsz, Czakó, Esterházy, Marosi, Nádas és Vámos Miklós a kamaszhősök irodalmát teremtgetik. Az

ifjúsági regény műfaját azonban mindeddig messze elkerülték. – A másodikként említett szemlélet, bár vitathatatlanul értékes műveket is hozott már létre (ilyennek tekinthetjük Vámos Miklós *Kisfiúk és nagyfiúk* című novelláját), az ifjúsági irodalomban veszélyforrás. Egyik komoly oka a valóságszegénység tüneteinek. Beszűkült regényvilágot teremt.

A szemléletmód másfajta vétke az, ha olvasói életkorára apellálva az író leegyszerűsíti a valóságot, és létrehoz egy „egydimenziós” világot képletszerű figurákkal, kiszámítható történetekkel, hamis helyzetekkel. Az ifjúsági regény társadalomképe „nem lehet gyerekes, csak teljes és pontos. Gyermekszemmel, de nem gyerekésszel! Az író nem veheti komolyan a társadalomkép leegyszerűsítését. Hiszen a fejlődő gyermekolvasók világképében éppen az egyszerűség fokozatos meghaladása a cél”² – írja Trencsényi László. Ha példáival olykor vitatkoznék is, ebben egyetértünk.

A vakáción innen, a vakáción túl

(Kaland és mindennapiság)

A valóságszegénység egyik tünetének a vakációfétist látom. A vizsgált regények mintegy harmadának (19) – és éppen a leginkább jelenhez kötődőknek – ideje, színtere a vakáció. (Alaksza Tamás: *Egy utas eltűnt*, Bálint Ágnes: *Hajónapló*, Burkus Valéria: *Irány a tenger*, Csukás István: *Nyár a szigeten*, Demény Ottó: *Révfi:löpi nyár*, Dániel Anna: *Margot királyné gobelinjei*, Galabárdi Zoltán: *Hetvenkedők*, Halasi Mária: *Kölcsönként szülők stb.*;) – Ha ezekben a regényekben nem sűrűsödik maga a teljes élet, könnyen sugallhatnak olyasféle gondolatokat, hogy a vakáció maga az élet, a vakáción innen és a vakáción túl szürke és unalmas a lét. Márpedig a vakációs

² Trencsényi László: *Kell a tigris*. Könyv és Nevelés, 1975/6. 244.

regények jelentős része igen könnyű kézzel megoldott, nem-igen jellemző rájuk a totalitásigény.

„Istenkáromlás visszasírni a múltat, de egyre gyakrabban jutnak eszembe gyermekeimmel a tegnapi szegénység előnyei – írja Mezei András. Az utca tetőtlen otthona. A tér. A szabad közösség, amely akkoriban keményre edzett, szívóssá alakított. Mert hol is tanulhattam volna meg másutt, milyen iskolában, ha nem a magam bőrén, hogy a gyávaság: szégyen. Nem az a megvert, akit legyőznek, hanem aki fél visszaütni. Aki megfutamodik. Egy egy-egy ellen idegen téren is.”³

– Könnyen megkísértenek bennünket ilyesfajta „istenkáromlások” a vakációs regények olvastakor. *Kalandok engedéllyel és őrzőangyalokkal* – jellemezhetjük őket. Csukás István regényében (*Nyar a szigeten*) a robinzonádot szülői munkaközösség készíti elő, majd kíséri óvó-féltő szemekkel. Galabárdi Zoltán olcsó és hajmeresztő cselekményfordulatokkal megtömött regényében (*Hetvenkedők*) egyenesen a rendőrség szerepel az őrzőangyal szerepében. Burkus Valéria könyvében (*Irány a tenger*) a szülői védnökség még egy autólopás izgalmaihoz is hozzájuttatja a gyerekeket. Kár, hogy mindez ironikus felhangok nélkül ábrázolt a regényekben. Bevallhatjuk, még a sietősen, vázlatosan megoldott művek is figyelmeztetik a felnőttet: Sok-sok „üvegházi növényt” nevelünk a jövőnek. Erőfeszítésből, önállóságból „felmentettek”.

A lektűr-szinten megoldott „vakációs regények” történeteiben furcsa módon keverednek a romantika és a detektívregény kellékei. Alaksza Tamás regényének sebhelyes arcú idegenét és a tengerparti sziklahasadékot mint rejtekhelyet feltehetően az előbbiből; az olyan fordulatait, mint a vonat-kisiklatás és a gyerekeket kloroformmal elaltató bűnöző, pedig az utóbbiból kölcsönözte. (*Egy utas eltűnt*) Csukás István egyik regényét (*Vakáció a halott utcában*) egyenesen gyermekkriminek nevezhetjük.

³ Mezei András: *Az öröm futása*. Bp. 1973. 38.

A vakációs regények egy részében szétvált a kaland és a mindennapi élet. – Csukás István *Keménykalap és krumpliorr* című regényének egyik jelenetében a kamasz fiúk fel szeretnék vidítani egy beteg társukat. Tervezgetés közben így töprengenek:

„Mit szólnátok ahhoz, ha mindennap íránk neki egy levelet? Miről? – kérdezte Marci meglepődve.

Hát . . . folytatta Jóska. A nap eseményeiről. Az iskoláról, az órákról, a szünetekről . . .

Szerintem ezzel csak súlyosbítanánk az állapotát – mondta Süle. Mindennap azt olvasná, hogy Jóska felelt, Marci nem felelt, Karcsi az ablakon bámult kifelé a szünetben.”

Sziszüphosz mítosza gyermeknyelven. A regény gyerekhőseit csak a tavaszi szünet rántja ki a gondból. Nyomozhatnak az állatkert elrabolt görögteknőcei után, titokzatos padlásra juthatnak, menekülhetnek a csatornán át, van autós hajsza és titkos írás angol szavakkal. A romantika kalandregényeit is megszégyenítő véletlenek sorából építkezik a cselekmény.

A mindennapiság eltűnésével e regényekből többnyire eltűnik a kor, a társadalom, de még a család is. Nem jelent közeget, motivációs rendszert. (Megjegyzem, éppen ezekben a regényekben található meg nemegyszer naptári pontossággal a történés ideje.) A „vakációs regény” társadalmi érdeklődése és valóságűsége látszik a legkevésbé megnyugtatónak és kielégítőnek. És bármilyen kalandosak is ezek a könyvek, az igazi feladatokat tartogató, pozitív hatású nagy kalandoknak is hűjával vannak.

Életdarabkák a gyermekmagányból

A legtermészetellenesebb és legkétségbeejtőbb magány a gyerekeké. Sajnos valóságos jelensége a mi társadalmunknak is. (Az okok közismertek: tartalmas emberi kapcsolatok hiánya a családban, válások, gyerekek nevelőtthonban és szökésben.)

Mai ifjúsági regényeink között alig akad olyan, amelyben valamiképpen ne esne róla szó, még ha az egész történet nem is magányra hangolt.

A gyermekmagány sokféle lehet. Árnyalatai és fokozatai is vannak: 1. egyedül a családban, perifériáján a gyerekközösségnek; 2. egyedül a világban. – Az első művek sorát idézi fel (Dániel Anna: *Margot királyné gobelinjei*, Demény Ottó: *Révfülöpi nyár*, Halasi Mária: *Egyszer csak csöngetnek*, *Kölcsönként szülők*, Kántor Zsuzsa: *Karcsú tornyú vár*; *Szerelmem, Csikó*; Lányi Piroska: *Csukott könyv*, Márton Klára: *Element a vonat*, Mirnics Zsuzsa: *Ellopott csillagok*, Somogyi Tóth Sándor: *A gyerekek kétszer születnek*), a második kevés számú, de figyelemre méltó művet (Thiery Árpád: *Hosszú szökés*, Márton Klára: *Tessék engem elrabolni!*), és velük együtt felidéződnek a magány feloldási kísérletei (Varga Katalin: *Barátom, Bonca*; Petrovác István: *Tavaszi Óbudán*, Nagy Katalin: *A világ legrosszabb gyereke*).

Ha Nagy Péter nyomán regényeink körében élünk a jungi tipológiával, mondhatjuk, hogy a gyermekmagány mint téma inkább az introvertálnak nevezhető regény eszközeit kívánja. Ha az író nincs birtokában ezeknek az eszközöknek, vagy nem mer hagyatkozni rájuk, akkor a magány külső jeleinek és okainak halmazati büntetésig való fokozásával sem juthat el a belső történések hiteles ábrázolásához. Lányi Piroska a *Csukott könyv* című regényében szinte az abszurditásig halmozza a szerencsétlenség okait. A lányregény főhősének anyja a harmadik házasságát köti, nagyanyja SS-tisztel szökött nyugatra, a dédnagymamája szociális otthonba kerül. Dániel Anna lányregényének konfliktusa akár tragédiába is illik. (*Hiányzik Szecső*) Gimnazista hőse rádöbben, hogy anyját húsz éve felelősség terheli egy tizenhét éves zsidófiú halála miatt. A bűnös-sel képtelen egy fedél alatt élni, megszökik. A konfliktus motiválatlanul kibontott, se végigvinni, se megoldani nem tudja az író. Így hát elejti.

A gyermekmagány líraian szép belső történetét Márton

Klára írta meg. Első könyve (*Element a vonat*) még igen keveset ígért. A második mai gyermek- és ifjúsági irodalmunk egyik legszebb darabja (*Tessék engem elrabolni!*). – A kórházban „felejtett”, gyermekotthonban nevelődő Misi apára, anyára vágyik. Kiszemel magának egy jólelkűnek látszó asszonyt, és levelet ír neki: „Tessék engem elrabolni!”. Ez a regénykezdet. Maga a történet a várakozás. A regény érzelmekről és érzelmekhez szól, érzelgősség nélkül. Ezért olyan szívszorítóak a kislány álmái:

„... találkozna valakivel, aki idegen, megkérdezné tőle: Kislány, merre van a tanárháza? Vagy azt: Hol laknak Kovácsék? Kisék? Nagyék? – Még akkor is jó lenne, ha nem tudna válaszolni. Talán az idegen azt mondaná: Nem baj, keressük meg együtt azt a házat!”

A lírai ritmusú könyv regénytechnikailag is igen jól megoldott. Természetesek és lélektanilag indokoltak a valóság-álmok-képzelt váltásai. Talán egyetlen hibája a regénynek, hogy a boldog vég érdekében az író túlságosan idillien szövi össze a véletleneket. Thiery Árpádnak is vannak eszközei ahhoz, hogy érzékeltesse kamaszhőseinek magányát: a szorongást, a félelmet, a pillanatok bizonytalan örömét (*Hosszú szökés*). – Somogyi Tóth Sándor regényét (*A gyerekek kétszer születnek*) külön hely illeti a témakör regényei között. E könyvben a nem tipikus, hanem patológikus gyermekmagány jelenik meg. Az első szerelem és az első csalódás belső történeteit, lélektanilag is pontos rajzát Kántor Zsuzsának és Mészöly Miklósnak sikerült rögzíteni (*Szerelmem, Csikó; A fekete gólya*).

A gyermekválságokat bemutató művek különösen beszűkített miliőben játszódnak. Ennek jelzéseként néhány tény: az anya csillagász, az apa professzor (Mirnics Zsuzsa: *Ellopott csillagok*); idegenvezető az anya, az apa külkereskedő (Dániel Anna: *Margot királyné gobelinjei*); rádióbemondó a mama, filmes a papa (Kántor Zsuzsa: *Szerelmem, Csikó*); az anya tanár, a mostohaanya háztartásbeli, az apa orvos, akit a regény

minden pillanatában „Kerekes doktornak” hívnak (Somogyi Tóth Sándor: *A gyerekek kétszer születnek*).

A felnőttek alakjai a regényekben általában halványak. A felnőttvilág ábrázolásában jellemző a kényelmes, sémákban való látás. Ilyen a családi fénykép: zord apák és hisztériás, fejfájós, altatót szedő anyák. Az iskolai katedrán Makarenkókat vagy Rettegett Ivánokat látunk. A felnőtt-gyerek kapcsolatok motiválatlanok. A gyerekek szövetségesei a különcök, a jópofáskodók vagy az öregek. Többnyire a különc öregek, mint Gerzson (*Element a vonat*) vagy Vince (*Révfülöpi nyár*). Csak Varga Katalin szép könyvében (*Barátom, Bonca*) motivált és pszichológiailag magyarázott a különcökkel való kapcsolat. A barátkereső Bence számára a különcök (a festő, a Madaras Bonca stb.) a normális felnőttek. A „boncaság” az emberség jele bennük. A többi felnőttre Bence úgy csodálkozik rá, mint Saint-Exupéry kis hercege: „Milyen furcsák a felnőttek!”

Az emberi és tárgyi környezet rajzával néha kiköppen az idő, és olyan paradoxonokat hoz létre, mint Halasi Mária könyvében. Az *Egyszer csak csöngetnek* az író szándéka szerint mai gyerekekről szól. (Farmerbolondéria!) A probléma is valóságos: a nyomorék testvér miatt mellőzött, meg nem értett gyerek magánya. Csak sok a hamis részlet! Bántóak, bármennyire is apróságok. Példaként: A béna kislány képzeletében megelevenednek a szoba tárgyai. Ezek a tárgyak nem a mát, hanem a harmincas–negyvenes évek kispolgári miliőjét idézik fel – még a nevükkel is: a csipkefüggöny (Függöny Rózsi), a hamutartó (Herendi Hanna), a kristályváza, a kagylóvitorlás, a gyertyatartók és a politúros komód (Mariska). (A tárgyak megelevenítésének módjában nyilvánvaló az Andersen-hatás.) A lányregény bizalmasának szerepkörében a házvezetőnő szerepel. Az ő fegyverzete: „tollseprű, partvis, lapát”. (Ahol telik házvezetőnőre, telik porszívóra is!) A hatéves béna kislánynak szereshető legnagyobb öröm, ha játszik neki a cigányprímás. A múlt században Johanna Spyri írt hasonló témájú lányregényt (*Heidi*), ami nem kevésbé szentimentális, de hűségesebb a maga valóságához.

Kamaszok teljes világban

Jelentős művek csak a személyiség egészét megmozgató élményekből szülehetnek. Az ifjúsági regény sem kivétel. Annyira nem, hogy bizonyítani sem szükséges. Mint ahogy azt sem, hogy a tárgyiasítás során a legigazibb élményeknek is esélyük van arra, hogy tönkremenjenek. Az élményen túl az életanyaggal szembeni távolságtartás nélkül sincs igazi epika. Ezt a kellő érzelmi, gondolati fölényt és távolságot az ifjúsági író számára maga az idő is megteremti, hiszen az irodalomtörténet tanúsága szerint az ifjúsági regény legjobb darabjainak élményanyaga (a *Tom Sawyer kalandjaitól a Légy jó mindhaláláig* és tovább) rendre az író saját gyermekkorából való. Ez a hasznosnak látszó belső átfutási idő azonban ahhoz is pontosan elegendő, hogy nagyot fakítson, szürkítsen, torzítsa a gyerekkori élményeken. Ezt csak az életmeghatározó, életkísérő élményekkel nem teheti. Mezei Andrásnak vannak ilyen élményei. Úgy tűnik, érdemes részletesebben elemezni a belőlük született ifjúsági regényt.

A *svédcsavar* élményanyagként és regényinformációként Mezei gyerekkori sorsélményeiből tartalmazza csaknem mindazt, amit lírája és esszéi. Csak arról nem beszél, amihez a gyerekolvasónak még nem lehet lelki teherbírása. (A tragikum mértékére általában ügyel az ifjúsági író.) Az újabb magyar ifjúsági irodalomnak ez a líraian szép és egyben egyik legkülönb könyve önéletrajzi jellegét megtartva folytathatatlan. Következne ugyanis a gettó és a túlélés gyötrelmei. A történelem szétválasztotta a gyerekeket is „kabátomra sárga csillagot, gyermekpajtásom karjára pedig nyilaskeresztes szalagot erősítve” – olvashatjuk a *Hol voltam gyerek* címmel írt esszéjében. (29.) Az említett írásban az író ifjúsági regényének minden motívuma fellelhető. Sűrítve, emlékek diribdarabjaiként, regényre várón: színhelyek, élmények, emberek. (A Rózsa utca 18/b.; az udvar teli gyerekfütytel: kék-lila-kék. A kamasz könyvélményei: Big Bill, Kockás Pierre, A colt királya. — A

herflizés. — „Spíró Marika átkozottul jó loknijai.” — Az apa alakja, aki Chagall álmodó szemű, szomorú hegedűseinek rokona.)

„Valami varázsszer kellene — írta —, visszafiatalodni egyetlen napra a Rózsa utcához. Kicsinek lenni nem csupán lélekben, de szemmagasságra is, hogy úgy láthassam a régi házat, a régi utcát.” (22–23)

A kamaszok szemmagassága egy olyan naivitást jelent Mezei ifjúsági prózájában, amit nem tévedésből és szerénytelenségből érez Chagalléval rokonnak. (61–62) Akkor is eszünkbe jutna a látásmód és motívumok rokonsága, ha erről egy sort se írt volna. A képelmények mellett megerősít ebben bennünket, ha a festő prózáját is olvassuk, különösképp a gyermekkorról szólót.⁴

A modern magyar regény körében Mezei ifjúsági könyve ritka és kívánatos erénnyel bír. Legalább annyira szociográfikusan valóságelemző, mint amennyire pszichologizáló. A cselekmény egy „svédcsavar” és következményei körül bonyolódik. A következmények: a Krajcár vendéglő betört kirakatablaka; továbbá: hogyan próbál három nap alatt száz pengőt előkeríteni jóvátételként a pesti gaminek mezítlábos közössége, nehogy az utcára kerüljön a vendéglős házából egy kis társuk, éppen a tettes.

A kamaszokról szóló történetnek — a regény legjobb hagyományai szerint — az író úgy festi, rajzolja a díszleteit, hogy egvúttal jellemeket is fest. A regény korhoz köthető valósága az 1930-as évek fasizálódó Magyarországa. Ez több a regényben, mint háttér. Mezei hősei — felnőttek és gyerekek — benne élnek ebben a nem éppen kívánatos társadalmi valóságban. Részei egy térben és időben szorosan körülhatárolt világnak.

Korhoz köthetően teljes világ regényben csak a lényegre utaló pontos részletekből épülhet fel. Tárgyak, élettények, arcok és mozdulatok szociográfiailag és lélektanilag pontos

⁴Chagall: *Életem*. (Ford. Beke Margit.) 2. kiad. Bp. Gondolat, 1971.

rajzából. Mezei didaktikusan három mondatot se szán az egész regényben a fasizmusra. De Krajcárnak, a kárvallott vendéglősnek nyilaskeresztes jelvénye van, körülötte pedig ott van az óvatosság és a félelem a lelkekben, a levegőben, de még a gyerekek ösztöneiben is. Közöttük is akad már olyan, akit a „főtestvér” megfertőzött. Ez a fiú képzeletének egy rossz játékában már így látja magát: „... pisztolytáskája van. Zöld inge. Antantszija.” A regény világában jelértékkel bírnak a dolgok. Emberi, társadalmi, etikai tartalmak hordozói. Lehetnek ellenszenvések, félelmet és bizalmat is kiválthatnak. Mindig valakinek a szemével látjuk őket, ezért a legstatikusabbnak tűnő képek is filmszerűvé lesznek, mint a vendéglős lakásának leírása abban a pillanatban, amikor oda a viciné – a tettes Bárdos Gyuri anyja – könyörögni belép:

„Ez volt az ebédlőjük, ovális, kihúzható asztallap, melyet csipketerítő borított. A szublót is telis-teli volt csipkéekkel. Mindenütt díszpárnák. Nagy, széles plüssfotelek. Sehol egy egyszerű, csupasz szék, amire ülhetett volna Bárdosné történetesen, ha Krajcár azt mondja: üljön csak le.”

A kispolgári otthon banális rekvizitumai egy idegen és elérhetetlen világ jelképei. Ugyanennek a jelenetnek a képeit szív-szorítóvá tudja tenni egy csipkés zsorzszerű, egy gobelinnel díszített csatos retikül és egy vajsárga, ép sarkú cipő. A némi haladéért könyörgő asszony, aki letaposott kérgű férficzipőben és lecsúszott flórharisnyában mossa naphosszat a gangot, kiöltözött és átváltozott.

„Bárdosné talán életében először nem járt sietősen. – Mi van, Bárdosné? Megkérték a kezét? – Nem válaszolt a fászpincéből jövő, meglepett hangra. Borzas asszonyfej bukkant fel a cipője magasságában.

– Meghalt valakije, Bárdosné? – Gódingér előre köszönt neki. S ha már így van, ahogy van, nem bánta volna, ha végtelen hosszúra nyúlik a Rózsa utca, hogy sose érjen haza.”

A jelenet nem hat utánérzésnek, de a gyerekolvasóban is fel-

idézheti József Attila sorait: „... álmában tiszta kötényt hor-
dott”...

Mezei regényében a filmszerű és beszédes leírások sohasem az érdekes dialógusok helyét foglalják el vagy pótolják. Ugyan-
így a belső monológok sem, amelyeknek ennek ellenére igen
fontos szerepük van a könyvben. Ezekben a belső monológok-
ban – a valóság, a képzelet vagy az álom síkján – sohasem egy
önmagából megértendő szubjektum, hanem egy világot is tük-
röző ember vagy embergyerek szólal meg. – A főhős (Gumi)
monológjaiban ott van a harmincas évek minden nyomorúsága.
Felnőttké és gyerekeké. Ilyen az esti imája:

„Add, édes jó Istenem, hogy ne veszekedjenek. Apu hazaadja a pénzt
rendesen.”

Az álma pedig:

„Gazdagok leszünk. Nem kell albérlőt tartanunk. Nyitunk egy fagyalt-
üzletet a Ligetnél. Nem is hangzana rosszul: Gumi, a fagyaltos.”

Képzeletében feltűnik egyszer ezer pengő. Így tervezget:

„Száz pengő Krajcáré. Kilencszázat meg hazavisz a Rózsa utcába. Le-
teszi a szobaasztalra: Nincs több veszekedés a pénzen.”

Az író gyerekhősei nem éppen gyerek gondjaikkal együtt is
vidám kamaszok. Sőt: Mezei András olyan humorral ábrázolja
őket, amit ifjúsági regényben jó tíz éve Mátyás Iván jóvoltából,
A locsolókocsi megjelenésekor élvezhettünk utoljára.

A regény egészében is érvényesül a filmszerűség. Váratlan
vágásokkal peregnek a jelenetek. Kapcsolatuk egy ideig lineá-
ris, aztán egyre inkább időbeni egymásmellettségről van szó.
Tartalom és forma kapcsolata mindvégig természetes. Egységü-
kön repedés se esik. A lineáris cselekményépítést szükség-
szerűen váltja fel más, hiszen azt a bizonyos száz pengőt a
szétszéledő gyerekek válogatott ötletekkel egy időben sok
helyen keresik. (Az Angol Parkban, a Ligetben, az Izabella
téren, a Rákóczi úton. Akárcsak *A Pál utcai fiúk* vagy a

Csutak-könyvek világa, *A svédcsavar* regénybeli tere is térképre rajzolható.)

Mezei tiszteli serdülő olvasóinak igényeit: a regény a gyerekek fölényes erkölcsi elégtételével zárul, valamint cselekményes, izgalmas. A történet feszültségét konfliktus adja, aminek gyerekekkel is felfogható, komoly tétje van.

Fehér Ferenc Mezeinél kevésbé tiszteli a serdülők cselekményességgel és feszültséggel kapcsolatos letagadhatatlan irodalmi igényét. (Az igény letagadhatatlanságának oka, hogy a pubertáskor fázistipikus érdeklődésének egyik tünetéről van szó, amit ifjúsági irodalmunk inkább túlszolgálni szokott.) *A kőkecske titka* című ifjúsági regény megírásával a jugoszláviai magyar irodalom jelentős alkotója azonban legfeljebb bocsánatos bűnbe keveredett kamaszkorú olvasója előtt, aki a regény végére érve feltehetően fel is oldozza.

Fehér Ferenc költő. Lírai regényének jeleneteit úgy komponálta, mintha költői képekből építkezne. Regényt írt, de az egészben és a részletekben költőiség van. A részletek nemhogy híjával lennének a feszültségnek, de néha már drámai az intenzitásuk. Az egész műnek azonban nincsenek olyan pillérei, amelyek megtarthatnák a feszültségívet. Az tulajdonképpen igen paradox, mert a regény ilyen célra igen jól bevált motívumokra épül: titokra, kincskeresésre, nyomozásra. A regényben eleinte minden és mindenki készen áll arra, hogy egy indiánregényhez hasonlóan izgalmas cselekménytervet beváltson. (Palackba zárt eskü, elszánt kincskeresők: Saskarom, Kelő Hajnal, Fekete Bölény.) Végül is minden bizonnal kikerekedne ebből a nagy kaland – a törökök által elrejtett mesés és mesékben élő kincs nyomában –, ha a regényidő nem 1941 márciusa volna, azaz kincskeresésre Bácskerepesen teljesen alkalmatlan. Fehér Ferenc nem tartozik azok közé, akik alább adnák a valóságnál. Hősei meg-megpróbálnak a monda és álmaik kincse nyomába szegődni, de a valóság nagy útonálló. Meg-megállítja, elhalasztatja – szinte napról napra – a nagy vállalkozást. A kincsről, amit majd a szegényeknek adnak,

egyre inkább csak a visszatérő álmok és a képzelet síkján esik szó.

A gyerekek találkoznak a háborúval. Bár a tragikum mértékére Fehér Ferenc is vigyáz – hamis hangok és romantikus véletlenek nélkül –, pontosan ábrázolja a „minden megtörténhet” bizonytalanságát: ahol a felnőttek félnek, a gyerekek egészen védtelenek. – Az író nem egyszerűsít. Így a háború világa bonyolultabb annál, hogy a gyerekhősök eligazodjanak benne. A kiskamaszok inkább csak érzékelik, mint értik azt, ami történik, és amit tesznek. Sebesült menekülőt mentenek meg, titkos küldetéseket teljesítenek. De nem érhetik fel gyerekésszel, hogy egyszer-mászor nagyobb hősök voltak, mintha rátaláltak volna a kőkecskére, törött szárzában pedig a kulcsra, ami a kincses ládát nyitja. – Mennyivel több hitele van a szituációk ilyen ábrázolásának, mint amikor Hárs László gyerekhősei háborús bűnösöket, spekulánsokat és szabotőröket üldöznek forradalmárt megszegyenítő tudatossággal. – Nem kevesebb hitele van a regény megoldásának. Az igazi kaland az igazi gyerekeknek a „kőkecske” lett volna. Nem is mondanak le róla. A regény végén Bice, a főhős levelet kap:

„És tudatom továbbá, hogy itt is kenyérjegyre eszünk, és már nótát is szerkesztettek, hogy korpacipó, facipó, kell-e ennél szebb jövő! . . . A Gubát is tiszteltetem meg a Bizsit. A kőkecskét egyszer úgymis megtaláljuk. Egész biztosan. Üdvözl: Veréb.”

Csontos Gábor könyvét (*Galambsziget*) nemcsak háborús témája, de gyermekábrázolása is rokonítja *A kőkecske titkával*. A nem neki való világban – ami bonyolultabb is, idegebb is annál, hogy érthesse – csak érez és reagál a gyerek. (Mint a világirodalomban legelőször *Twist Olivér*.)

Csontos Gábor regényének beszédes világa emberarcú gyerekfigurákból, hiteles emberi és tárgyi környezetükből ke-rekedik ki. Akár az utóbbi évek egyik legfigyelemreméltóbb társadalmi regényének is tarthatjuk a könyvet. – A gyerekek gondolatai és cselekedetei nemcsak életkori sajátosságok által

meghatározottak. A szűkebb-tágabb társadalmi környezet számtalan jelét viselik, ha nem is a homlokukon, de az észjárásukban, cselekedeteikben, érzelmi viszonyulásaikban. Az író egy gyerekcsapat hiteles rajzával egy falu szociográfikus leírását is adja. A nagygazda álmai furcsállt elvárásként jelennek meg gimnázista fia fejében. A tudálékos tanítógyerekekben az „úri-emberség” fitogtatása szinte születési hibának látszik. Csak a német vendéglős gyereket érinti meg komolyan az iskolai németórák „nagynémet” szelleme. A regény legelevesebb és legfelejtethetlenebb figurája Kefe, a bakter sokadik gyereke. Lírai humorral ábrázolt gyerekfigurája odaléphetne Nemecek, Nyilas Misi és a *Tanár úr kérem* gyerekalakjainak méltó utódai közé. Bevallhatjuk, nincs tolongás, ha megpróbáljuk felidézni az emlékezetes, eleven és emberarcú gyerekeket az arctalan, megjegyezhetetlen gyerekhősök hadából. Gyurkovics Tibor, *Rikikije*, Mátyás Iván hősei (Csutak, Omasics, Totyi), Szántó Tibor Csóka Marcija (*Denevér-kastély*), Mészöly Miklós Ádija, Zicskája, Marinkája (*A fekete gölya*), Mezei András kiskamasza: Gumi (*A svédcsavar*), Márton Klára árva Misije (*Tessék engem elrabolni*), Veréb és Dugó Megay László könyvéből (*A foglyot etetni kell*), Margith Jani és Jász Gábor (Gion Nándor: *Postarablók*) és talán még néhányan juthatnak eszünkbe.

A Galambszigeten – Csontos Gábor Robinson-szigetén – eleinte csak úgy van jelen a szigeten kívüli világ, mint Defoenál. A szigetre lépők „magukkal hozzák”. Csontos igen hihetően ábrázolja, ahogy a háborús világ szavakkal, fogalmakkal a gyerekek közé oson, mielőtt igazán megérkezne és agresszíven betörne az autonóm gyerekközösség felségterületére is. A regényben azonban nemcsak a gyerekeken át és a gyerekek szigetéről látunk a világba. A lineárisan kezelt cselekmény egyik erénye a mindennapi élet és a kaland sokszor hiányolt együttélése. Legalább annyira életszerűek a falu képei (a kocsmás szombatok; a templomos, tyúklevéses vasárnapok;

később a megfélemlítettség órái; a présházbeli bujkálások), mint maga a galambszigeti robinzonád.

Maga a „nagy kaland” is a leghétköznapibb és legunalmasabb szituációk egyikéből születik. Főhősünk vakációja az lenne, hogy négy tehenet pásztoroljon a Tisza szigetén. Ezt váltja át nem kis rafinériával Robinson-játékra, valahogy úgy, mint Tom Sawyer a kerítésfestés unalmát mulatságra. Csontos Gábor tudja, hogy meddig játszhat egy ötlettel. Robinsonja kerít magának Pénteket, eszkábálja a házát, szert tesz puska-porra; de szerencsére nem jut eszébe, hogy felépítse a nyári lakot, vesződjön a csónakkal, nem lesz papagája és macskája – egyszóval mindene, amije Robinson Crusoe-nak volt. A szigeten autonóm gyermekközösség éli egyre kevésbé mindennapi kalandjait.

Hadd jegyezzem meg: egynehány jelenet panellé kezd válni háborús témájú ifjúsági regényeinkben. Sebesültek, katonaszökevények, zsidógyerekek megmentése a gyerekek számára tartogatott hőstett általában. Csontos is él velük, mint mindenki más.

Gion Nándor ifjúsági regényének csalétek címe van: *Postarablók*. Az író ugyanis az első oldalon tudatja olvasójával, hogy a postarablásból nem lett semmi. És ezt meg is engedheti magának, hiszen bravúros cselekménybonyolításával azt is a könyvnél tartja, aki csupán egy postarablás körüli izgalmakra éhezett. Csakhogy ő is többet kap.

Gion szembetűnő emberi-írói erényei ifjúsági regényében is ott vannak. Minden történetével az olvasó közösségi lényegére apellál. Ezzel is. Két kamasz fiú a posta telefonközpontjából – ha már a kasszát nem sikerült kinyitani – egy egész éjszakán át irányítja a kisváros dolgait. Beavatkozva a telefonbeszélgetésekbe örömet és álmat adnak egy éjszakára az embereknek. Amikor tudomást szereznek egy éjfélre tervezett gyűjtogatásról és gyilkosságról, gyerekek módján akadályozzák meg. Telefonon mulatságba hívják a városka lakóit. Az utcára csődítik őket. Valamennyiüket beöltöztetik egy mesejáték porosodó

jelmezeibe. „... amíg a mesejáték tart, nem lesz itt semmiféle disznóság” – vélekedik a két fiú. Igazuk van.

Gion regénye jól mutatja a határainkon túli magyar irodalom kettősségét: nyelve a miénk, ábrázolt valósága másoké. Ez különösen a szociografikus hűségű írók műveiben látszik. Gion Nándor is ilyen. Ifjúsági regényének világa teljes és pontos. Egy mai jugoszláv kisváros – minden bizonnyal a vajdasági Szenttamás – filmszerű képével indul a regény:

„Húsvét hétfőjén történt. Az utcákon mindenfelé külföldi rendszámú autók futkároztak, főleg német rendszámú autók, a kint dolgozó munkások mind hazajöttek húsvétra, zúgatták a kocsijukat, és egyáltalán nagy volt a ricsaj, és akkor még Margith Jani is odaállt az iskola elé a tűzoltó-egyenruhájában meg a trombitájával, és fújni kezdte azt, hogy 'Ember, az akarok lenni.'”

És a történet továbbra is ebben a közegben létezik.

Gion regényének van lírája és nem akármilyen humora is. A serdülők lelki motívumairól is sokat tud. „Egyre jobban tetszett ez a postarablás – mondja Jász Gábor a regény elején –, örültem, hogy Margith Janinak eszébe jutott. Erről majd hónapokig lehet dumálni”. A *Postarablók*ban csak más műveinek nyelvi leleményeit és szépségeit keressük hiába. Eltűnik alakjaiban, és kamaszainak használt nyelvén szólal meg. Feltehetően valóság-hűségében teszi.

Az, hogy Gion Nándor, az utóbbi esztendőök meglepetés-szerűen szép és igaz könyveinek (*Virágos katona, Rózsaméz, A kárókatona még nem jöttek vissza*) szerzője ifjúsági regényt is ír, végső soron minden magyarul olvasó gyerek szerencséje.

F. KOMÁROMI GABRIELLA

MAGYAR SZERZŐK IFJÚSÁGI REGÉNYEI

(1972–1976.)

A jegyzék az első kiadásban és könyvalakban megjelent ifjúsági regényeket tartalmazza. A kimondottan gyermek- és meseregények nem tartoztak a gyűjtés területére.

Az impresszum-adatok közül hiányzik a kiadás helye és a kiadó, ha az előbbi Budapest, az utóbbi pedig a Móra Kiadó. Az ún. közös kiadások kivételt jelentenek.

Alaksza Tamás: *Egy utas eltűnt*, 1972. – Bakó Ágnes: *Fekete szivárvány*, 1972. – Balázs Anna: *Történetek Flóráról*, 1972. – Balázs György: *A győzhetetlen Caesar*, 1972. – Bálint Ágnes: *Hajónapló*, 1974. – Barabás Tibor: *Végvári legenda*, 1974. – Berkes Péter: *Utánam, srácok!* 1975. – Bogáti Péter: *Huszárkaland*, 1973. – Bogáti Péter: *A linkostowni csapda*, 1976. – Burkus Valéria: *Irány a tenger*. Bp. – Újvidék, 1973., Móra Kiadó-Fórum. – Csernai Zoltán: *Csukák, harcsák, rosszcsontok*, 1972. – Csontos Gábor: *Galambsziget*, 1973. – Csukás István: *Keménykalap és krumpliorr*, 1973. – Csukás István: *Nyár a szigeten*, 1975. – Csukás István: *Vakáció a halott utcában*, 1976. – Dáné Tibor: *Négy tenger hajója*, 1973. – Dániel Anna: *Hiányzik Szecső*, 1973. – Dániel Anna: *Margot királyné gobelinjei*, 1974. – Dávid Antal: *Erdély nagy romlása*, 1974. – Dávid Antal: *Háromszék nem alkuszik*, 1973. – Dávid Csaba: *Buda megvétele*, 1975. – Demény Ottó: *Révfülöpi nyár*, 1974. – Fazekas László: *Villantó*, 1975. – Fehér Ferenc: *A kőkecske titka*, 1972. – Fehér Tibor: *A ezüstkardú vitéz*, 1976. – Fehér Tibor: *A félhold árnyékában*, 1973. – Fehér Tibor: *Vasjogar*, 1974. – Fodor Sándor: *A felnöttek idegesek*, Kolozsvár-Napoca, 1975, Dacia. – Földes Péter: *A karvalyos zászló*, 1972. – Galabárdi Zoltán: *Hetvenkedők*, 1972. – Gergely Márta: *Teréz, a kedves halhatatlan*, 1972. – Gion Nándor: *Postarablók*. Bp. – Újvidék, 1972. Móra Kiadó-Fórum. – Grandpierre Lajos: *Jancsi visszavágyik*, 1972. – Halasi Mária: *Egyszer csak csöngetnek*, 1975. – Halasi Mária:

Kölcsönként szülők, 1976. – Hárs László: *Mi is voltunk gyerekek*, 1975. – Hédervári Péter: *Az óceán foglyai*, 1973. – Hegedüs Géza: *A megalázott Babilon*, 1974. – Hegedüs Géza: *A menekülő herceg*, 1973. – Illés Sándor: *Bakonyi legények*, 1975. – Kántor Zsuzsa: *Kannibálok + (Bogarika + A csodálatos napszemüveg)*, 1975. – Kántor Zsuzsa: *Matekária*, 1974. – Kántor Zsuzsa: *Zenél a Zakariás + (Szerelmem, Csikó + A karcsú tornyú vár)*, 1973. – Kárász József: *Árva madár*, 1972. – Karczag György: *A trónon a harmadik*, 1974. – Kertész Erzsébet: *Csipkebolt Brüsszelben*, 1974. – Kertész Erzsébet: *A lámpás hölgy*, 1976. – Kiss Dénes: *Mondd a falaknak!* 1974. – Kiss Dénes: *Sólyomidő*, 1973. – Kiss Dénes: *Az utolsó indián nyár*, 1972. – Kőszegi Imre: *Farkasüzők*, 1976. – Kőszegi Imre: *A kincstaláló*, 1973. – Lányi Piroska: *Csukott könyv*, 1972. – Lőrincz L. László: *Az éjszaka doktora*, 1975. – Lőrincz L. László: *A sólyom kinyújtja karmait*, 1973. – Magyar Katalin: *Hej, Krisztina!* 1972. – Makra Sándor: *A szolnoki bég vérdíja*, 1972. – Mányi Nagy László: *Cirkusz a tengeren*, 1973. – Márton Klára: *Elment a vonat*, 1974. – Márton Klára: *Tessék engem ebrabolni!* 1975. – Martonné Homok Erzsébet: *Gyuri bácsi*, 1973. – Megay László: *A foglyot etetni kell*, 1972. – Megay László: *A nagyfülű krokodil*, 1975. – Méhes György: *Tatárok a tengeren*, Bukarest, 1972. Creanga Kiadó. – Mezei András: *A svédcsavar*, 1974. – Mirnic Zsuzsa: *Ellopott csillagok*, Bp.–Újvidék, 1973. Móra Kiadó – Fórum. – Molnár Gyula: *Fűk a gáton*. 1975. – Nagy Katalin: *A világ legrosszabb gyereke*, 1973. – Ordas Iván: *A fekete cár*, 1974. – Petrovác István: *Tavaszi Óbudán*, 1974. – Romhányi József: *Mézga Aladár különös kalandjai*, 1974. – Rónaszegi Miklós: *Kartal kalandos esküvője*, 1976. – Rónaszegi Miklós: *A ördögi liquor*, 1972. – Rónaszegi Miklós: *A rettenetes Kartal*, 1973. – Somogyi Tóth Sándor: *A gyerekek kétszer születnek*, 1973. – Szabó Judit, G.: *Hárman a szekrény tetején*, 1973. – Szalay Lenke: *Mogyoró és a fiú*, 1973. – Szombathy Viktor: *Círok Peti szerencsés kalandjai*, 1974. – Szombathy

Viktor: *Két kard, két oroszlán*, 1976. – Takács Tibor: *Erdély köpönyegében*, 1974. – Takács Tibor: *Klapka katonái*, 1972. – Thiery Árpád: *Hosszú szökés*, 1974. – Teknős Péter: *Az elnök futára*, 1974. – Teknős Péter: *Háború a vadonban*, 1976. – Túri András: *Rabszolgák ezredese*, 1974. – Varga Domokos: *Fiúkfalva*, 1972. – Varga Katalin: *Barátom, Bonca*, 1974. – Varga Katalin: *Micsoda esztendő!* 1975.

(Összeállította: F. KOMÁROMI GABRIELLA)